

ЗМІСТ

КОЛОНКА РЕДАКТОРА

Кононенко П. Ще раз про українознавство – науку про Україну й українство, їх пізнання, самопізнання, самотворення.....8

Розділ I ЛЮДИНА І ЇЇ СПРАВА

Ковтуненко С. Петро Ющенко: «Аляску відкрили українці».....28
Слабошпицький М. «Біжучу мить бери в майбутній час...».....32
Калакура Я. Без знань про себе «ми – не ми».....37
Степаненко М. Поет, політик, громадський діяч Іван Драч в оцінці Олеса Гончара.....42
Зеленчук І. Один рік із життя Верховинської Гуцульщини.....48
Денисенко В. Автор першого в Україні підручника з гомілетики.....52
«...Відчув я усім серцем, що мені судилося» (Рядки зі «Щоденника» Олександра Довженка).....56
Пригоровський В. Із заповітів великого митця...57
Фігурний Ю. Роман Шухевич – визначний український державний, військовий і політичний діяч...62
Зеленчук І., Зеленчук Я. Станіслав Вінценз і Гуцульщина.....66

Розділ II ПАРАДИГМИ СУЧАСНОЇ НАУКИ. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кононенко Т. Джерельна основа філологічної складової в українознавчо-філософському дослідженні.....72

Розділ III ІСТОРІЯ. ТЕОРІЯ. МЕТОДОЛОГІЯ

Качкан В. Епістолярій Богдана Лепкого – глибинне джерело українознавчих знань.....78
Передерій І. Науково-історична діяльність В'ячеслава Липинського.....84
Шаравара Т. Селянська реформа 1861 року в зарубіжній історіографії другої половини ХХ століття...88
Лазарева В. Внесок Пантелеймона Куліша у розвиток українознавчої думки ХІХ століття.....91
Грон В. Історичний контекст розвитку українознавства в міжвоєнні роки.....95
Петриченко К. Симон Петлюра і Данило Терпило (Зелений): історія взаємовідносин (1918–1919 роки).....99
Новосад С. Категорія особистості в контексті українознавчих досліджень.....103
Ковпак Л. Соціальні проблеми Закарпаття у період 1946–2000 років.....108
Лісовенко Т. Тенденції розвитку годинниць для поганої...

Кононенко П. На шляху реформ.....121
Доповідь Міністра освіти і науки України **Івана Вакарчука**.....121
Привітання з 100-річним ювілеєм Скви́рського ліцею.....134
Пасемко І. Скви́рський ліцей на Київщині – на порозі другого сторіччя.....135
Чернілевський Д., Пшеничнюк О. Самоактуалізація особистості в освітній діяльності.....139
Козлов А. Державний іспит з українознавства у Криворізькому державному педагогічному університеті.....141
Горенко Л. Українознавчі пріоритети національної освіти ХVІІІ – першої половини ХІХ століття: концепції, проекти, перспективи.....143
Антонюк Т. Педагогічні ідеї Григорія Ващенка як підґрунтя в розбудові національної системи освіти...148
Ціборовський О. Українські лікарі ХVІІІ – початку ХІХ століття як організатори медичної освіти, медичної науки, медичної справи та предтечі соціальної медицини в Російській імперії.....154
Махінько А. Сільська школа в умовах реформування середньої освіти: проблеми і перспективи.....164

Розділ V МОВА І МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ

Чемеркін С., Єрмоленко С., Пономаренко А., Шляхова В. Концепція електронного підручника з української мови на українознавчій основі.....168
Безсмертна Н. Українська національна ідея: філософські та лінгвальні параметри поняття.....176
Волошина Г. Норма як категорійне поняття: філософсько-лінгвістичний аналіз.....180
Горенко Л. Енциклопедія етнокulturознавства...186

Розділ VI УКРАЇНЬСЬКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА

Борисенко В. Імперський синдром: фальсифікації Голодомору 1932–1933 років в Україні.....188
Цендра Н. Міжконфесійні конфлікти в Україні в 1990 – 1995 роках: причини, цілі та наслідки.....192
Охрімчук О. Державна гуманітарна політика і принципи забезпечення цілісності культурного простору українського суспільства.....197

Розділ VII УКРАЇНЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА

Деревінський В. Журнал «Український вісник» (1987–1989 роки).....204
Квасюк Л. Відображення полеміки між православними та католиками про чистилище у «Треносі» (1610) Мелетія Смотрицького.....208
Зимомря І. Іван Франко та Карл-Еміль Францоз: критерії естетичної вартості у контексті рецептивно-гномологічної парадигми.....211
Пахолок С. «Атрибути спілкування» в контексті народного етикету українців.....215

ІВАН ФРАНКО ТА КАРЛ-ЕМІЛЬ ФРАНЦОЗ: КРИТЕРІЇ ЕСТЕТИЧНОЇ ВАРТОСТІ У КОНТЕКСТІ РЕЦЕПТИВНО-ГЕНОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ

Іван ЗИМОМРЯ

доцент Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

Анотація. У статті автор розглядає діяльність І. Франка як одного з найактивніших українських літераторів, який сприяв розширенню зв'язків української та німецькомовної (власне австрійської) літератур. Значну увагу приділено творчості К.-Е. Францоza та його сучасників.

Ключові слова: взаємозв'язки з літературами різних народів, інформативна, критично-оцінювальна та інтерпретаційна взаємодія, І. Франко, К.-Е. Францоз, проблематика зображення, жанрова структура, Галичина, Лодомерія, Буковина, світогляд, еволюція, українсько-австрійські культурні взаємозв'язки.

Творчість І. Франка найкраще уособлює сутність чинника активної взаємодії з літературами різних народів, що духовними змаганнями збагачувала, зокрема, культурний масив Австро-Угорської монархії. Звідси – спроба окреслити визначальні факти, що свідчать про особливе значення Франкового доробку для зв'язків з австрійською літературою. Її провідними представниками в той час були М. фон Ебнер-Ешенбах (1830–1916), Ф. Заар (1833–1906), Л. фон Захер-Мазох (1836–1904), Б. фон Зуттнер (1843–1914), К.-Е. Францоз (1848–1904), П. Альтенберг (1859–1919), Я. Давід (1859–1906), Р. Штайнер (1861–1925), А. Шнітцлер (1862–1931), Г. Бар (1863–1934), Г. Мейрінк (1868–1932), Г. фон Гофманнсталь (1874–1929). Названі імена були відомі І. Франку та становили безпосередній чи опосередкований предмет його дослідницьких зацікавлень. Це дозволило визначному австрійському славісту, бібліографу, перекладачеві Г. Витженсу (1922–1991) у 1964 р. дійти переконливого висновку: «Історія австрійської літератури збагатилась одним ім'ям – великим українцем Іваном Франком» [17, 211]. Висловлювання свідчить про визнання українського автора у німецькомовній художній літературі.

Процес взаємодії національних культур І. Франко як самобутній майстер української, німецької та польської мов зміцнював на таких рівнях: а) оригінальні художні моделі; б) критичні оцінки та панорамні інтерпретаційні спостереження розвитку передусім літературних систем народів Східної, Центральної та Західної Європи; в) конгеніальні перекладацькі рішення. Усі ці аспекти добре узгоджені зі складним механізмом рецепції, що завдяки засвоєнню мистецьких надбань певного народу складає об'єктивний критерій духовного спілкування [2, 110] й зумовлює відповідні фази взаємодії національних літератур. Йдеться про тривимірну взаємодію – інформативну, критично-оцінювальну та інтерпретаційну. Саме це і пояснює примітну позицію, що в австрійських і польських енциклопедичних виданнях І. Франка характеризували як носія німецькомовної чи польськомовної моделей художнього мислення.

Розгляд запропонованої теми видається предметним саме крізь призму її осмислення в аспекті типологічного зіставлення творчості І. Франка, зокрема, з прозовими зразками відомого австрійського письменника К.-Е. Францоza. Не буде перебільшенням стверджувати, що аналогічне зіставлення містить *постійну актуальність* попри відстань у часі. Безпосередньої злободенності вона набуває на рівні прочитання такої події: 25 жовтня 2008 р. минає 160-та річниця від дня

народження К.-Е. Францоza – автора роману «Боротьба за право», написаного у 1880–1881 роках і вперше опублікованого у 1882 р. Ідеться передусім про інтеграцію мистецького доробку визначних представників української та австрійської літературних систем на зламі XIX і XX ст. у культурний простір новітнього українознавства. При цьому вимір рецептивно-генологічної парадигми має пріоритетну основу. Такий підхід покликаний розкрити спільне і протилежне у світосприйнятті митців з їхніми морально-естетичними цінностями в контексті наступності літературної традиції, позначеної досвідом І. Франка як автора «Галицьких образків» (1897), з одного боку, та К.-Е. Францоza як творця «Трагічних новел» (1886) – з іншого.

Між художніми світами К.-Е. Францоza та І. Франка існує органічний зв'язок. Інтегральним складником прози в обох майстрів поставало життя людини в полікультурному середовищі на українських етнічних землях, які впродовж віків творили своєрідний «Grenzraum» – порубіжний терен, що об'єднував різні державні організми. Згадане поняття Т. Ланге, Й. Шенерта та П. Варґа розглядають у зв'язку з конкретними іменами та фактами у праці «Література та культура на пограниччі», яка вийшла друком у 2002 р. у Франкфурті-на-Майні [13]. Автори видання окреслили парадигму зображення життєвих колізій у пограничному просторі на матеріалі творчих здобутків письменників єврейського походження (А. Гаушнер, А. Цвайґ, В. фон Вукеліч, М. Калек). Названа позиція увиразнює стрижневу тезу: залежно від конкретно-історичних чинників та їхнього естетичного осмислення кордони (у нашому розумінні *територіальні та ментальні*. – І.З.) виконують функції розмежування та єднання. У студії професора Гамбурзького університету, відомого дослідника німецького літературного процесу Й. Шенерта «Галичина як пограниччя у прозі Карла Е. Францоza» наведені міркування про сприйняття К.-Е. Францозом Галичини як своєрідного осердя його художніх зацікавлень.

К.-Е. Францоз належить до тих австрійських письменників, які вбачали своє покликання художньо творити таку хроніку життя, де чільне місце посідає внутрішня одухотвореність почуттів людини. Його творчість не містить моделі критичного відмежовування, коли йдеться про соціальні, національні кривди українського народу. «Боротьба за право», «Німий», «Повстання у Волочцях», «Віт із Білої», «Базарний день у Барнові», «Біля гробу», «З напів-Азії», «Від Дону до Дунаю» – особливо вагомими різножанровими зразками митця щодо характеристики українсько-австрійських міжлітера-

турних взаємодій. У цьому зв'язку не викликає сумнівів слушність твердження Д. Наливайка, який підкреслює: «...твори австрійського письменника перегукуються з творами українських письменників-реалістів кінця ХІХ – початку ХХ ст. про галицьке село, творами Франка й Кобилянської, Стефаника й Черемшини» [6, 13].

Вирішальну роль у формуванні ціннісно-орієнтаційних суджень про сутність міжнаціонального діалогу та інтеркультурних контактів з боку К.-Е. Францоza – уродженця міста Чортків галицького Поділля – відіграли деталі біографічного характеру, що спричинили активне сприйняття ним дійсності. Самобутня атмосфера окраїни Австро-Угорської монархії, де, хоч і не завжди гармонійно, але природно співіснували носії українського, польського, німецького, румунського, ромського та єврейського народів, сформувала потужний заряд духовності, що став оригінальним джерелом генетичного фонду образів у його творах. На цей факт справедливо вказано у передмові до прозової збірки К.-Е. Францоza «Галицькі оповідання» (Берлін–Ваймар, 1980): «...спершу він (К.-Е. Француз. – І.З.) став журналістом, мандрівним письменником і, зрештою, одним з кращих майстрів опису того пригодницького, вже майже екзотичного світу, який він сам називав «напів-Азією». Життя тамтешніх народів, які належали до різних мовних і релігійних громад, все більше захоплювало його, що й віднайшло свій відбиток у романах і журнальних статтях, фейлетонах, новелах і «культурних образках». Грунтовні знання географічних та історичних фактів були тісно пов'язані з глибоким людським співчуттям до страдників і зневажених» [7, 1]. Безумовно, автор оповідання «Мандрівка за долею» (1885) збагатив австрійське письменство не лише оригінальними сюжетними ходами, мотивами, але й принципово новим художнім матеріалом. Йдеться, власне, про досі невідомі тут колорит, своєрідність зображення пейзажу, типів, характерів. І все це – на рівні тонкої мистецької рефлексії, зумовленої особистим життєвим досвідом.

К.-Е. Француз та І. Франко намагалися всебічно розв'язати питання щодо «права жити», яке стосувалося представників різних народів [3, 53]. Вони осмислювали цей процес зі зримою тактовністю, закоріненою на розумінні історичного та культурного тла. Толерантність – це той критерій, що набув норми у їхніх творах, присвячених відображенню життя в Галичині. Звідси увиразнення спільності засад письменників, якщо говорити про взаємодію, а ширше – взаємозбагачення традицій шляхом рецепції та їхнього поширення у країнах Західної Європи. Орієнтиром для реципієнта постає міра прояву внутрішніх і зовнішніх функцій сприйняття минулих епох у типологічних зіставленнях та паралелях.

Літературні та публіцистичні твори І. Франка та К.-Е. Францоza ввійшли у свідомість громадськості Австрії, Німеччини та України фактично одночасно. Значною мірою витоки знайомства німецької критики з творчістю І. Франка пов'язують саме з ім'ям К.-Е. Францоza. Так, у праці «Література українців», що побачила світ у 1889 р. у Берліні, австрійський літератор дав високу оцінку його художнім здобуткам, зокрема повісті «Voas constrictor». Ця студія послужила конкретизованим поштовхом для пошквалювання зацікавлень із боку західноєвропейських учених долею українського народу, його мовою, історією, культурою загалом. Натомість у статті «Метод і задача історії

літератури» (1890) І. Франко ставить постать К.-Е. Францоza у справі популяризації духовних змагань українського народу в один ряд, зокрема, з французьким філологом Е. Дюраном: «...могло би здаватися дивним, що властиво знаходять наші, а то й чужі дослідники і публіка інтересного в тій літературі, що так нею займаються. А що заняття се є справді живе, на се маємо багато доказів, то назвемо тут статті... французькі (Emile Durand...), англійські, німецькі (Францоza, «Vom Don zur Donau»)» [8, 56–57]. Процитовані слова одного з найвизначніших духовних провідників України дають можливість збагнути атмосферу регулювання дій, на яку припадає діяльність обох авторів. Тому й закономірно, що їхня творчість чітко характеризується активним процесом взаємовпливу й взаємозбагачення різномовних літератур.

У цьому контексті варто наголосити, що в українській філологічній науці життєвий і творчий шлях К.-Е. Францоza репрезентований цілою низкою досліджень. Окрім І. Франка, інтерес до його діяльності певною мірою виявляли письменники Ю. Федькович, М. Драгоманов, О. Маковей, О. Кобилянська, І. Нечуй-Левицький [4, 475]. З-поміж літературознавців виокремимо такі імена, як Т. Гаврилів, О. Дейч, М. Загірня, М. Занічковський, М. Зимомря, Ю. Михайлюк, М. Нагірний, Д. Наливайко, Я. Погребенник, С. Притолюк, П. Рихло, Ф. Табак, Л. Цибенко.

Упродовж ХХ ст. український читач мав змогу тричі ознайомитися з перекладними інтерпретаціями роману К.-Е. Францоza «Боротьба за право» та кількох повістей і оповідань. Йдеться про видання 1910 (переклад з російської М. Атаманюка) [7], 1913 (переклад з німецької М. Загірньої) [10] та 1982 (переклад з німецької Л. Горлача та Б. Савченка) [11] років. Щоправда, назва останньої книжкової позиції містить ідеологічну трансформацію – «За правду» (в оригіналі «Ein Kampf ums Recht». – І.З.), що загалом не позначилося на високій художній інтерпретації; вперше ця назва зустрічається у російському перекладі твору, що побачив світ ще у 1881 р. у Петербурзі [5, 619]. Д. Наливайко і М. Зимомря – автори передмови та післямови до роману «За правду» – не зустрічалися особисто під час співпраці над книжкою, проте їхні оцінювальні трактування художньо-естетичних вартостей прози К.-Е. Францоza, як правило, співзвучні. Певним чином це засвідчує автограф-рефлексія, що зберігається в родинному архіві автора цієї статті: «З приємним почуттям, викликаним запізнілою зустріччю, яка врешті-решт відбулася. Д. Наливайко. Тернопіль, 27. X. 2004 р.». Акцентуємо увагу на цьому, власне, з переконання: автограф також має органічний зв'язок з рецептивною естетикою.

Наведені факти підтверджують логіку щодо наступності традицій вивчення плідних зв'язків К.-Е. Францоza з Україною. Однак його місце в розвитку міжнаціональних взаємин повною мірою ще не окреслено. Чимало питань до кінця не з'ясовано, якщо зважати на потребу їхнього висвітлення з огляду на появу нових реалій в хроніці рецепції духовних надбань українського народу. Ця потреба має чітку лінію: художні здобутки минулого можуть і повинні стати активним чинником естетичного пізнання світу і збагатити духовне життя наступних поколінь. Тому нової ваги набуває наявність багатьох оцінок щодо зіставлення функціональних явищ, взаємодії літературних систем споріднених і неспоріднених народів. Самобутність духовних змагань українського та єврейського народів, розмаїтість фольклорного арсеналу,

його національний колорит, стильові позиції – осердя творчості К.-Е. Францоza. Проте він у душі свого часу, будучи на високому рівні розвитку історичної науки про етноси, народи і нації, не спромігся, на відміну від І. Франка, побачити саме в *українстві* осібної суб'єктної величини. Це твердження ілюструє, зокрема, його повість «Німий» («Der Stumme», 1866).

Твір К.-Е. Францоza «Німий» оригінальний як за проблематикою зображення, так і за жанровою структурою. Варто відзначити майстерно поєднані елементи дидактизму, соціально-психологічного, символіко-фантастичного наративу. Автор широко використовує мотиви фольклору, притчі, міфу, а також легенди, у першу чергу, про приреченого на вічне блукання по світу Агасфера – «вічного жида». Письменик втручається в тканину тексту у формі іронічного коментаря конкретної ситуації. Нерідко він кепкує над епізодом, вводячи в контекст несподівані сентенції: «Який єврей? – запитав я. – Яке саме він мав ім'я, достотно не знаю, здається, Мошко. Але й байдуже це, адже тисячоліття минули відтоді, як його так звали; нині звать його люди інакше, а як саме, то зроду не міг зміркувати. – Агасфер! – зарадив я. – ... Скажи, пане, скажи-но мені на твій розсуд, ти ж оповідав мені, що багато мандрував, чи ти його, може, десь перестрів? – Ні! – А чи справді ні? – Я знову-таки запевнив його. Авжеж, тісно межують у житті жакливе й комічне...» [12, 39]. Відповідне моделювання художньої реальності передбачає розширення жанрових меж твору. Повість «Німий» – не виняток. Вона має точки збігу з жанрами малої прози, зокрема містить риси притчеподібності та казковості. Таку жанрову модифікацію К.-Е. Францоз використовує для вираження індивідуального письма, що виокремлюється в самобутнє явище. Проілюструємо зазначене таким прикладом: «Раптом, посередині плину оповіді, старий зупинився. – Чи ти віриш мені? – різко запитав він. – Запитую, бо звучить воно все, ніби казка. – Далєбі. – відповів я. – Випадок... – Жодна випадковість! – запально перехопив він слово. – Випадковостей на землі не буває, затаям собі; ти ще юнак, то ж пізнаєш ще страждання та й гріхів наберешся. Не буває! Наше єство є тим, що визначає нам долю, а в мого батька творило її вродливе обличчя й весела удача. Але чому ж Господь наділяє ними одних, а інших – обділяє?» [12, 43]. Чи не міститься в цих рядках заковане вбоління за долю державотворчих і недержавотворчих етносів? Очевидно, що відповідь на нього, з боку обізнаного з реаліями такої моделі реципієнта, могла б бути ствердною. Адже загальне спрямування творів К.-Е. Францоza, які містять художньо-інформаційний матеріал про Галичину та її жителів у світлі фольклорних джерел, було не тільки позитивним, але й прихильним. У цьому аспекті є бажаним порівняння з доробком Йоганна Покорного, знаного в німецькомовній літературі як Г. Вебер-Лутков (1861–1931). Згаданий австрійський письменник свідомо акцентував, зокрема, у творах «Дрімаючі душі» («Schlummernde Seelen», 1900) та «Чорна Мадонна. Історії з Малоросії» («Die schwarze Madonna. Geschichten aus Kleinrussland», 1901) на таких негативних рисах «малоросів», як надмірна сумирність, догдливість, улесливість, що постають проявом конформізму. Важливою видається така деталь: автор названих творів двічі (10 січня 1900 р. та 16 березня 1901 р.) в листах звертався до І. Франка з проханням відгукнутися на його збірки новел «в одній з малоруських газет» [15, 59; 16, 61].

Своєрідною відповіддю на це епістолярне звернення була критична згадка про Г. Вебера-Луткова у статті «Французькі повісті Семена Земляка» (1903): «Сей панок, що називається поправді Покорни, син колишнього галицького урядника, був у своїм дитинстві декілька разів у галицьких селах, бачив селян крізь вікна своєї околиці і взявся також малювати галицьких селян, навіть спеціально русинів, не маючи ніякісінького поняття про їх життя, звичаї, мову і спосіб думання. Він знає лиш одне, що се люди дуже бідні і мусять бути напівдикі – і відповідно до цього й малює їх як «Schlummernde Seelen», а наравду як якихось готтентотів або ботокудів» [9, 396].

Тому аналіз творчих змагань К.-Е. Францоza, у тому числі оповідання «Німий», дає можливість констатувати: художня парадигма Галичини, а ширше – українців, концептуально спирається на народнопоетичне бачення подій, добре знання мови, традицій, вірувань, способу життя етнічного населення. Така конфігурація матеріалу не має умовного характеру, бо закріплена трансформацією досвіду, набутого на різних етапах життя: дитинство у Чорткові, навчання в Чернівецькій гімназії, студії в університетах Відня та Граца, робота кореспондентом німецькомовних газет і журналів Відня та Будапешта. Тому на сторінках його повістей та оповідань більше внутрішньої переконаності, що базується на точних образах, метафорах, психологічно аргументованих портретах героїв, аніж, скажімо, у Г. Вебера-Луткова. Однак К.-Е. Францоз своїм доробком обстоював позицію природної, поступової інтеграції як етнічних українців, так і євреїв Галичини у німецькомовний культурний простір. Ідеться значною мірою про чинник перетворень переконань, джерела яких – у родинному вихованні [18, 37]. Упродовж усього життя стрижневими для письменника були гуманістичні ідеали батька Г. Францоza (1808–1858) та особливе захоплення німецькою культурою. Водночас він завжди усвідомлював свою приналежність до єврейського народу, що знайшло свій відбиток у таких творах, як «Єврей Барнова» (1877), «Мошко з Парми» (1880), «Штетл на Сході» (1883), «Юдіт Трахтенберг» (1890), «Лайб Вайнахтсுகухен та його дитя» (1896) та ін. Наголошуємо на цих фактах, бо вони суттєвим чином визначили напрям розвитку творчих настанов Францоza-митця.

За кожним митцем неминує стоїть категорія часу, на тлі якого йому судилося творити. Адже існує конкретна або ж абстрактна взаємодія явищ і подій, які творять циклічну повторюваність. Щоб об'єктивно збагнути цю зумовленість у творчості К.-Е. Францоza, цілком обґрунтованою видається розлога цитата з фундаментальної праці «Габсбурзький міф у сучасній австрійській літературі» К. Маґріса (1939). У дослідженні, яке вперше побачило світ у 1965 р., відомий італійський учений, письменник та перекладач стверджує: «Гідний уваги вклад у літературу, позначений певними характерними особливостями, привнесли автори зі східних земель імперії, на яких найбільш виразно проявлялися суперечливості австрійсько-угорської монархії. Галичина та Людомерія, Буковина та Трансильванія – усі ці віддалені провінції на російському та румунському кордонах, які несли пам'ять про звияги та німецьку колонізацію за часи правління Марії Терезії, долучилися до габсбурзької мозаїки національної та локальної літератури самобутнім звучанням. У цих – російських (курсив наш. – І.З.) за культурними і расовими ознаками – східних

краях, які Француз називав «напів-Азією», винятково інтенсивним було намагання пробудити всеохоплюючий австрійський патріотизм з урахуванням місцевих особливостей. Так, саме *азіатський* (курсив наш. – І.З.) характер, який вельми віддалений від німецької культури, у певному сенсі перетворює ці землі в типово габсбурзькі терени, які, отже, були пов'язані з Дунайською монархією етично-культурними, наднаціональними ідеалами... Міф Австрії як посередника між Сходом і Заходом віднайшов у цих таємничих, віддалених краях свою духовну батьківщину» [14, 188–189]. Погоджуємося не з усіма оцінками літературознавця, приміром, коли йдеться про приписування етнічним українцям абстрактного російського чи то азійського характеру (зауважимо: останнє видання названої книжки датоване 2000 р., де також збережені аналогічні судження). Проте слова К. Маґріса вдало відтворюють загальну атмосферу, що панувала в Галичині у 2-й половині XIX ст. Її відображення міститься і в повісті «Німії» К.-Е. Францоza, який вбачав своє завдання у культурному посередництві між світами Сходу та Заходу. Тому рівень самовиявлення образу Георга Гардера, сина австрійського урядника, прочитуємо як Alter Ego автора. Цей герой виконує умовну роль колоніста (*свій*). Натомість Німому, відторгненому громадою за вбивство брата Маткові Барленковичу, відведено місце «колонізованого» (*інший*). Якщо Матко (власне, як і інші представники автохтонного населення) є носієм архетипних уявлень, міфологічних і демонологічних паралелей, обрядових і звичаєвих традицій гуцулів і подолян, то Георг Гардер – це ідеалізований тип освіченого поселенця. Останній відкрито й водночас критично сприймає невідоме, наполегливо досліджуючи спосіб життя карпатських горян. При цьому автор не акцентує на національній приналежності героїв. Таким чином, тільки той читач, який добре знається на реаліях Західної України, здатен впорядкувати їх за етнічною ознакою. Окрім цього, індивідуалізоване зображення жіночих та чоловічих постатей додатково підкреслює авторську концепцію. Так, жіночі образи переважно позначені такими рисами, як простосердя, безпосередність, ширість, вродливість (бабуся, Тіана). У свою чергу чоловіки постають запальними, нестримними, непохитними у своїх намірах (Северко, Тодор, Гаврило). Ці паралелі проступають у розкритті письменником зображуваних психічних переживань, «філософії» вини і кари, спричиняючи ефект конкретного співпереживання, сприйняття духу трансцендентних цінностей.

Світоглядна, а також мистецька еволюція К.-Е. Францоza як творця роману «Борьба за право» була складною й суперечливою. Проте її осердя основане на кращих традиціях німецькомовної та української культури щодо віддзеркалення розвитку суспільства в органічній єдності з його епохою, одним з визначних представників

якої був І. Франко [7, 6]. Саме з іменами К.-Е. Францоza та І. Франка органічно пов'язаний цілісний етап пошуків австрійсько-українських і українсько-австрійських культурних взаємодій кінця XIX – початку XX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борьба за право: По роману К.-Е. Францоza / Пер. з рос. М. Атаманюк. – Чернівці, 1910. – 196 с.
2. Зимомря М., Зимомря І. Інтерпретація як перекладацьке мистецтво в Івана Франка // Іван Франко: світло слова. – Львів–Борислав–Дрогобич, 2006. – С. 110–116.
3. Зимомря М. Карл-Еміль Француз у контексті українсько-німецько-єврейських культурних взаємодій на зламі XIX ст. // Єврейська історія та культура в країнах Центральної та Східної Європи. Збірник наукових праць. – К., 1998. – С. 52–55.
4. Зимомря М. Примітки // Француз К.-Е. За правду: Роман, повість, оповідання. Пер. з нім. / Передм. Д. Наливайка. – Ужгород: Карпати, 1982. – С. 474–479.
5. И. Франко. Крестьянские стремления и мечтания; расчеты на войну с Россией // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 46. – Книга 1. Історичні праці (1883–1890). – К.: Наукова думка, 1985. – С. 618–619.
6. Наливайко Д. Українська тема в творчості К.-Е. Францоza // Француз К.-Е. За правду: Роман, повість, оповідання. Пер. з нім. / Прим. М. Зимомря. – Ужгород: Карпати, 1982. – С. 5–20.
7. Пасемко І. Моя Франкіана / Передм. О. Ковалевського. – Харків: Майдан, 2007. – 136 с.
8. Франко І. Метод і задача історії літератури // Іван Франко. Вибрані твори: У 3-х т. – Т. 3: Літературознавство, публіцистика / Ред. колегія: В. Скотний та ін.; упор. О. Баган. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 53–59.
9. Франко І. Французькі повісті Семена Земляка // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 34. Літературно-критичні праці (1902–1905). – К.: Наукова думка, 1981. – С. 395–405.
10. Француз К. Борьба за право / Пер. з деякими одніями – М. Загірня. – К., 1913. – 432 с.
11. Француз К.-Е. За правду: Роман, повість, оповідання / Вступ. стаття Д. Наливайка, прим. М. Зимомря. – Ужгород: Карпати, 1982. – 480 с.
12. Franzos K.-E. Galizische Erzählungen. – Berlin-Weimar: Aufbau-Verlag, 1980. – 270 s.
13. Lange T., Schonert J., Varga P. Literatur und Kultur in Grenräumen / Hrsg. von M. Orosz. – Frankfurt / M.–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien, 2002. – 159 s.
14. Magris C. Der habsburgische Mythos in der modernen österreichischen Literatur / Claudio Magris. – Wien: Paul Zsolnay Verlag, 2000. – 414 s.
15. Weber-Lutkow H. Лист до І. Франка від 10 січня 1900 р. – ІЛ. – Ф. 3. – Од. зб. 1638. – С. 59–60.
16. Weber-Lutkow H. Лист до І. Франка від 16 березня 1901 р. – ІЛ. – Ф. 3. – Од. зб. 1638. – С. 61–62.
17. Wytrzens G. Rezension zu: I. Franko. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine // Wiener Slavistisches Jahrbuch 11. – 1964. – S. 211–213.
18. Zymomrja M. K.E. Franzos und sein Aufsatz über Taras Schevtschenko // Mykola Zymomrja. Deutschland und Ukraine: durch die Abrisse zur Wechselseitigkeit von Kulturen. – Furth / Bayern: Flacius Verlag, 1999. – S. 36–43.

Іван Зимомря

Іван Франко и Карл-Эмил Француз: критерии эстетической ценности в контексте рецептивно-генологической парадигмы

Аннотация. В статье автор рассматривает деятельность И. Франко как одного из самых активных украинских литераторов, который способствовал расширению связей украинской и немецкоязычной литератур. Уделено большое внимание творчеству К.-Э. Францоza и его современников.

Ключевые слова: связи с литературами разных народов, информационная, критическая, интерпретационная взаимосвязи, И. Франко, К.-Э. Француз, проблематика изображения, жанровая структура, Галиция, Лодомерия, Буковина, мировоззрение, эволюция, украинско-австрийские культурные взаимосвязи.

Ivan Zymomyra

Ivan Franko and Karl-Emil Franzo: the Criterion of Esthetic Value in the Context of Receptive and Genealogic Paradigm

Annotation. *In his article author describes I. Franko's activity as the most active Ukrainian literary man who promoted extension of relations between Ukrainian literature and German literature. Much attention is paid to the activity of K.-E. Franzo and his contemporaries.*

Key words: *relations with literatures of different nations, informative, critical and estimative relations, I. Franko, K.-E. Franzo, problem of representation, genre structure, Galicia, Lodomery, Bukovyna, world-view, evolution, Ukrainian and Austrian cultural relationships.*